

OOSTVLAAMSCHE

Z A N N T E N

Mededelingen van de Bond
der Oostvlaamse Folkloristen en van de
Dienst voor Folkloristische Opzoeken

32^e Jaargang

Nr. 3 - 1957

Ma...

DRUK. V/H AD. HOSTE, N. V.

UITGAVEN VAN DE BOND.

Zijn te verkrijgen op het Sekretariaat, Oscar De Gruyterstraat, 34, Gent :

1. **Oostvlaamsche Zanten**, 4^e, 8^e, 11^e, 13^e, 14^e, 15^e, 16^e, 17^e en 18^e jg., tegen 30 fr. per jg., 20^e jg. (Jaarboek), 21^e, 22^e, 23^e en 24^e jg. tegen 50 fr., 25^e, 26^e, 27^e, 28^e en 29^e jg. tegen 75 fr., 30^e en 31^e jg. tegen 100 fr. Van de andere jgg. zijn nog enkele losse nummers te verkrijgen.
2. **Herdenkingsalbum Alf. De Cock**. (Uitverkocht).
3. **Het Stroodekkersbedrijf**, door Cl. Trefois (Uitverkocht).
4. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr). Prijs : 10 fr.
5. **Lodewijk De Vriese, Bio- en Bibliographische studie**. (Uitverkocht).
6. **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mevrouw L. Bataille-Hiel. Prijs : 50 fr. gewone uitgave.
7. **De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
8. **Register op Celis Gabr. : Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. Olbrechts. Prijs : 12 fr.
9. **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
10. **De Tinnepotgieterij te Gent**, door Julien Boes. (Uitverkocht).
11. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs : 36 fr.
12. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile Andelhof. Prijs : 14 fr.
13. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. Vermeulen. (Uitverkocht).
14. **Galerij van Gentsche Typen**, door Emile Andelhof. (Uitverkocht).
15. **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es, en anderen. (Uitverkocht).
16. **Waasch Sagenboek**, door F. Van Es. Prijs : 70 fr. (65 fr. voor de leden).
17. **Jaarboek 1945 van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen**. Prijs : 50 fr.
18. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. Andelhof. Prijs : 12,50 fr.
19. **Folklore en Onderwijs**, door Lod. Hoste. Prijs : 7,50 fr.
20. **August Hendrixx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. De Coster. Prijs : 15 fr.
21. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. Van Es. Prijs : 15 fr.
22. **De Wetterse Reuzen**, door Marcel Daem. Prijs : 15 fr.
23. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr G. De Meyer. Prijs : 15 fr.
24. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. Lievevrouw-Coopman. Prijs : 25 fr. (15 fr. voor de leden).
25. **Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. Van Es. Prijs : 30 fr.
26. **Spelen mijner Jeugd**, door L. Lievevrouw. Prijs : 50 fr.
27. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. Broeckhove. Prijs : 40 fr.

Het bedrag der bestelling is vooraf te storten op postrekening Nr 969.46, Bond Oostvl. Folkloristen, Gent.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Folkloristen. Jaarlijkse bijdrage : 100 fr. Ereleden : 250 fr. Buitenland : 125 fr.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDELINGEN VAN DE BOND DER OOSTVLAAMSE
FOLKLORISTEN EN VAN DE DIENST VOOR
FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN

Vereniging zonder winstbejag

Sekretariaat van de Bond :

M. Broeckhove,
Oscar De Gruyterstraat, 34, Gent.

Alle stortingen te doen op postrekening :
969.46, Bond Oostvl. Folkloristen,
Gent.

Redaktie van Oostvl. Zanten :

F. VAN ES,
Désiré De Wolfstr., 3, Aalst.

Drs M. DAEM & J. BOES.

Een korte verantwoording en een oproep tot medewerking

De Dienst der Enkwesten van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen werd omgevormd tot een Dienst voor folkloristische Opzoekingen, met het doel nog meer uitbreiding te geven aan het folkloristisch onderzoek, niet alleen in Oost-Vlaanderen, maar ook in gans het Vlaamse land, door het verzamelen en het publiceren in « Oostvlaamse Zanten » van dokumenten niet enkel betreffende de geestelijke folklore, maar inzonderheid met betrekking tot de materiële folklore, het volksleven en de volkskunst. We wensen hiermede het voorbeeld te volgen van de zo nuttige uitgave van de « Enquêtes du Musée de la Vie wallonne » van Luik.

Vandaar de nieuwe ondertitel van ons tijdschrift, dat aldus nog meer dan vroeger het archief van het Vlaamse volksleven beoogt te worden en grote diensten zal bewijzen aan al degenen, die zich in België met folkloristische studiën bezighouden en inzonderheid met systematische opnamen uit de volksmond.

De Dienst zal ook, als het past, beknopte vragenlijsten over het een of ander folkloristisch onderwerp in « Oostvlaamse Zanten » publiceren. Wij richten daarom een oproep tot medewerking aan al de navorsers en zanters op het gebied der volkskunde, aan de konservators van folklore-musea of van musea met folkloristische afdelingen, ook aan onze leden. Stuurt ons wetenschappelijk verantwoorde dokumenten in!

De Redaktie.

Offerkoeken en Kerstgebak

Bij een opiniepeiling over de kerstboom in 1953 stelden wij onze correspondenten de vraag, of in hun streek nog speciaal kerst- of nieuwjaarsgebak gekend is. Wij werden hiertoe aangespoord door het opmerkelijk feit, dat omstreeks Kerstmis inderdaad van ouds een grote hoeveelheid gebak wordt gesmuld, terwijl nog in de vorige eeuw het middagmaal met Kerstmis doorgaans zeer eenvoudig bleef, vooral bij de landbouwers.

In sommige van de kerstgebakvormen meent men symbolen te mogen zien van het oude vruchtbaarheidsbegrip. Dit laatste komt volgens wijlen Prof. Mgr Schrijnen b.v. tot uiting in de **kerstbroden** en **-kransen**, de Vlaamse en Brabantse **kerstkoeken**, de Noordhollandse **duivekater**, de **kersttimpen** te Delft en Schiedam, de **kerstwiggen** van Woudsend, en dergelijke meer. In Friesland en Groningen vindt men bovendien langwerpige broodjes van fijn tarwemeel, aan beide zijden rond toelopend; het zijn de **midwinterstoeten**⁽¹⁾. Dit, om er slechts enige te vernoemen.

« Bij toenemende beschaving werd in verschillende oude godsdiensten het mensenoffer vervangen door het offeren van dieren en weer later verving het niet-bloedige broodoffer (offerkoek-hostie) het bloedige dierenoffer. De broden of koeken, welke men de goden offerde, hadden de gedaante of droegen de symbolische trekken van de betrokken godheid. (Analoog zijn de *ex voto's*, de in dankbare verering bij de altaren van heiligen gehangen offertekens in de vorm van lichaamdelen en dieren). Peperkoeken heten in 't Duits « *Lebkuchen* » (*Leibkuchen* — lijfkoeken). Ons gezegde « *Lieve-koekjes worden niet gebakken* », is eigenlijk een zinspeling (**b** veranderd in **v**). Brood en koek hebben in hun vormen en gebruiken een symbolische achtergrond, welk een speciale studie vormt, de *pemmatologie*. Vruchtbaarheid, gezien als een gave van de weldadige zon en als het gerijpte koren, werd verzinlijkt in het zonneradgebak. Hieruit ontstond de vorm van de krakeling. Andere navorsers leiden echter de vorm af van het haarvlechtoffergebak. Maar ook kan men in de 8-vormige dubbele lus van de krakeling (verdubbelen, vermeerderen) een vruchtbaarheidstek^{en} zien ». Aldus de grafische kunstenaar André Vlaanderen in één van zijn hoogst interessante werken⁽²⁾.

(1) Cfr. ter Laan, *Folkl. Wdb.*, blz. 244.

(2) André Vlaanderen: « *Teeekens en Symbolen* », Amsterdam, 1946, blz. 231.

Voor Ieper dient als kerstgebak vermeld, de zg. **sterrekoek**, langs de onderkant een plat gebak, hoog van vorm, bedekt met suiker, volgepropt met rozijnen, pruimen en sukade. Wanneer het deeg goed rees, werd zulks als voorteken beschouwd voor een gelukkig en vruchtbaar jaar.

Te Veurne kende men als kerstgebak langwerpige broodjes, met papieren tekeningen versierd.

Alfons De Cock schreef, dat in Westvlaanderen de kinderen 's morgens **engeltjeskoeken** op hun peluw vonden⁽³⁾. Typisch was ook **het kerstbroodje van Geleen**: op kerstdag wierp de koster dit uit de toren. De jongelui van Geleen, Lutterade en Krawinkel vochten er om. Wie het bemachtigen kon, was **broodjeskoning**. De koster mocht daarna, naar aloud gebruik, in ieder huis een brood afhalen⁽⁴⁾.

Een vooral in Nederland gekend gebak is de hoger genoemde **duivekater**. Deze duivekater wordt door Nannings⁽⁵⁾, een kenner van de symbolische brood- en gebakvormen, beschouwd als beenderoffer in koekvorm en bestaat uit zoet brood, evenals alle gewezen offergebak. Het zijn glimmende bruine broden, waarvan de kerfversiering bijzonder opvalt en die duidelijk de kentekens vertonen van het in alle Germaanse landen nog voorkomende oude scheenbeengebak, substituut van het scheenbeenoffer: **de verdikking in het midden en de twee knobbels aan de uiteinden**.

Wij leggen hier, vooraf de nadruk op dit gebak, omdat wij er een treffende gelijkenis in vinden met onze Waalse «cougoux» en met sommige Vlaamse kerstkoeken, waarover we verder handelen⁽⁶⁾.

De knobbels van de duivekater stellen, volgens Mw Grolman, het gewricht van een scheenbeen voor — volgens het principe **pars pro toto**, het deel voor het geheel — zoals het beenderoffer in nog vroeger tijd het dierenoffer, en dit laatste wellicht het mensenoffer had vervangen. Zulk scheenbeengebak komt nog veelvuldig voor in Zwitserland en Oostenrijk.

Mw Grolman meent, dat deze duivekater — die vanzelfsprekend niets met een **duif** te maken heeft! — naar het oude, heidense **katenoffer** verwijst: een vruchtbaarheidsgeest of vegetatiedemon, in

(3) Alfons De Cock in «*Vlaanderen door de Eeuwen heen*», 1913, II, blz. 232.

(4) Het spel van dit «kerstbrood» of «(k)orstbrood» werd beschreven door Ecrevisse in zijn «*Bokkenrijders*» en nadien ook door Georges Eekhoud in «*Mes Communiions*».

(5) Jn. H. Nannings: «*Brood- en Gebakvormen*», 1932.

(6) Cfr. de belangrijke bijdrage over «*De Kerstkoek bleef ...*» in de «*Haugsche Post*», van 22 december 1951, blz. 26. Zie ook het *Folkl. Wdb.*, van ter Laan, blz. 259.

de gedaante van een kat⁽⁷⁾. Deze mening wordt bevestigd door Mw. Dr. C. van der Graft, die in één van haar uitmuntende studies verklaart, dat in heidense tijden een zwarte kat levend werd verbrand of begraven, als offer aan de boze geesten⁽⁸⁾.

Dit kattenoffer, later door een offer in gebakvorm vervangen, werd onder invloed van het Christendom **duivelkater** genoemd, naam die nadien tot **duivekater** verbasterde.

In dit verband mag wel herinnerd, dat reeds bij de oude Egyptenaren de armen aan Isis en Osiris zwijntjes van deeg offerden, in overeenstemming met de latere Latijnse spreuk **in sacris simulata pro veris**, in heilige zaken gelden afbeeldingen voor de ware dingen. Spreuk, die eveneens aan de oorsprong ligt van het gebruik, *ex-voto's* te offeren in was en metaal.

Noteren we bovendien terloops, dat de oudste vermelding voor de Germanen te vinden is in de **Indiculus superstitionum** (lijst van bijgelovigheden), opgesteld door het Concilie van Leptines (Hene-gouwen), voorgezeten door de H. Bonifacius, in het jaar 743. Aldaar werd o.m. als heidens misbruik aan de kaak gesteld: « **de afbeelding in besprenkeld meel** », blijkbaar het beeld van een god of van een geheiligd dier, dat bij offermaaltijden werd opgegeten⁽⁹⁾.

De populaire en algemeen verspreide **pannekoek**, het ronde evenbeeld van de zegevierende zon, is het wintergebak bij uitstek. De Duitsers beweren dat het een Berlijnse huisvrouw was, welke omstreeks tweehonderd jaar geleden de pannekoek heeft « uitgevonden », maar het symbolisme van dit gebak wijst er op, dat het waarschijnlijk op een veel eerbiedwaardiger leeftijd mag bogen.

Het nationaal feestgerecht in Skandinavië is het algemeen verspreide **Joelblok**, zowel in Noorwegen als in Zweden en Denemarken gekend. Dit joelblok is een brood van fijn gebuild tarwemeel, waarop een ram ofwel een ever staat ingedrukt. Daarom wordt het ook wel **Joelever** genoemd. Het blijft staan van « Julafton » tot « Sankt Knut ». Stukken er van worden zelfs tot in het voorjaar bewaard en meegegeven met de knechten en het vee, wanneer ze naar het veld trekken. Wanneer de dieren er van eten, zullen ze flink gedijen, en wanneer een stukje er van in de aarde wordt geborgen, dragen de akkers een gezegende oogst⁽¹⁰⁾.

(7) Cfr. ter Laan, op. cit., blz. 85.

(8) In het ts. « *Eigen Volk* », 1929, blz. 8.

(9) Mw Dr. Cath. van der Graft in het ts. « *Mensch en Maatschappij* », 1926, blz. 373.

(10) Cfr. een rijk gedocumenteerde doch verouderde bijdrage van Paula von Hohenfels: « *Was wir am Silvester essen* », in het Duitse ts. « *Die Woche* », 1901, nr. 52, blz. 2278-2279.

Overal in Wallonië noteren we de met de duivekater verwante **cougnoux**, vooral in Charleroi, de Borinage, Doornik, Andenne, tussen Samber en Maas. Het deeg van de cougnou wisselt van lijkleek tot goudgeel. Deze koeken hebben een brede buik en een knobbel of kop aan elk der twee smaluitlopende uiteinden. In het centrum droegen ze vroeger een kleine plaasteren Jezus — vandaar ook hun naam « **petit Jésus** », of « **pain du petit Jésus** » — nu een gestyleerd rond plaasteren bloempje. Ze zijn thans doorgaans 35 cm. lang, maar er zijn er ook grotere voorhanden, die een lengte van 1 meter bereiken. Zij worden te koop gesteld tussen Kerstmis en Nieuwjaar, en door sommige bakkers op nieuwjaarsdag aan hun trouwste klanten ten geschenke geboden, maar het is ongetwijfeld een echt joelgebak.

Meer en meer ingang, vooral in de steden, vinden de **kerstblokken** of « **bûches de Noël** », die de vorm van een stuk boomstam hebben bewaard en zodoende herinneren aan de thans verdwenen échte kerstblokken, de voorlopers van de kerstboom in onze gewesten, die eertijds laaiden in de open haard.

Op sommige plaatsen behoort het ook tot de kerstgebruiken, een koek te maken die de vorm heeft van een klomp. Dit wordt dan vervaardigd van nougat en versierd met allerlei « **petits fours** ».

Voor de provincie Antwerpen noteerden we verder als huidig kerstgebak : cake met rozijnen, wafelen (zeer verspreid), appelbollen (vruchtenschijfjes, voornamelijk appels, in deeg gedoopt en dan in vet gebakken), figuurkoekjes, appeltaart en pannekoeken.

Bij de te Antwerpen wonende Skandinaven — aldus een mededeling van F. W., 59 jaar oud, — moest met Kerstmis ook **gebakken stokvis** op tafel komen. Deze stokvis werd in stukjes gesneden van ongeveer 5 cm², gebakken en met een gekruide saus overgoten.

Ernest Claes kende in de streek van Zichem geen speciaal kerstgebak, tenzij fijn wittebrood met veel melk en eieren. Met Nieuwjaar werden er pannekoeken gegeten, meestal boekweitkoeken. Bij de « **rijksten** » kwamen er wafels op tafel. Ook wel een « **mik** » (krentenbrood), dat tevens dienst deed als nieuwjaarsgeschenk.

Een dame uit Noorderwijk in de Kempen (L.M., 55 j. oud) wist te vertellen, dat zij in haar jeugd een kerstkoek kreeg, « ... waarin stenen figuren gebakken waren. Deze koek was uit witte bloem gemaakt en bereikte een lengte van 50 tot 70 centimeter ». Naar de vorm verwijzen deze koeken ons naar de cougnoux en de duivekater, want die Kempische koeken vertoonden eveneens een breed uitgezette buik, met in het centrum het aardbakken figuurtje,

en droegen een lange hals met twee knobbels aan ieder uiteinde. Ook in de Kempen kende men dus tot vóór enige tientallen jaren nog het oude scheenbeekgebak. Het heette er, zoals ook te Antwerpen en te Aarschot, « Krolleman »⁽¹¹⁾.

Te Lier, waar de prentkoekbakkerij destijds in volle bloei was, kende men als godsdienstige voorstellingen op koekplaten o.m. die van de kerstkribbe⁽¹²⁾.

Voor Brabant verwijzen we in de eerste plaats naar de eveneens met voormelde scheenbeengebakkervorm verwante toteman te Tienen, die uitvoerig beschreven (ofschoon niet geïdentificeerd) werd door J. Wauters in « De Brabantse Folklore »⁽¹³⁾ :

« Deze toteman is een groot, fijn, wit krentenbrood, dat min of meer de vorm heeft van een manneken. Aan beide zijden wordt een rond (hoofdvormig?) anhangsel gemaakt en juist dit is de « toot ». Het woord « toot » betekent in het plaatselijk dialect « een stomp uitstekend deel van een zaak ». Een eigenaardigheid van de toteman is dat in het middendeel, op de buik dus, een platte ronde schijf wordt gedrukt, uit een soort witte pijpsteenaarde gebakken. Twee kleinere schijven versieren de uiteinden, de « toten » van de koek. Op die schijven werden allerlei gekleurde figuren aangebracht, zo b.v. een Jezuskindje, een heilige, een ruiter, een soldaat, een boertje of een boerinetje, een paard, een hond of een ander dier, een vogel, een boom, een plant, enz. De moderne totemans worden van suikerdeeg met krenten gebakken. Wel hebben ze hun aloude vorm bewaard, doch de schijven waarvan hoger sprake ziet men niet meer. Ze worden vervangen door een versiering in suikergebak. Jaarlijks worden te Tienen ongeveer 10.000 totemans gebakken, zodat het gebruik nog flink in ere wordt gehouden. Reeds in de 16e eeuw wordt het gebruik vermeld, naar aanleiding van een uitdeling van totemans in het plaatselijk begijnhof ».

Anderzijds meldt Jozef Vincx, dat deze « toteman » ook elders in Haspengouw en Hageland bekend was, en dat het gebak een kindje voorstelde « met twee koppen »⁽¹⁴⁾. Hij zocht er een herinnering in aan Janus, de Romeinse god met het dubbele gelaat,

(11) Cfr. A. Vanaise : « De Pasteibakkerij in het Volksleven », in « Oostvl. Zanten », VIII (1933), blz. 14-32 en « Eigen Schoon en De Brabander », 1938, blz. 413.

(12) Cfr. Bern. Janssens : « Lierse Gebakvormen in de XVIIIe en XIXe eeuw », in het « Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore », Provinciebestuur van Antwerpen, 11e jg., 1948, blz. 11, evenals de afbeelding « De geboorte Christi » als bijlage.

(13) J. Wauters : « De Toteman te Tienen » in « De Brabantse Folklore », XXII, nr. 126, juni 1950, blz. 166-172. Hij meent dat de « toteman » doet denken « aan een in doeken gewonden kindeken, dat de armkens vast tegen het lijfje houdt ».

(14) Jozef Vincx : « De Folklore in Betrek met het Kerstfeest », in « Vlaamsch Leven », 2e jg., nr. 2, 24 dec. 1916, blz. 189.

« welke soms het jaar verzinnebeeldt met zijn vreugde en smart ».

Ware het niet veel eenvoudiger en juister, in de toteman en de krolleman veeleer een gebak te zien, dat aanleunt bij het algemeen verspreide scheenbeengebak?

Verder noteerden we voor het Brabantse : de roombotertaart, de onvermijdelijke wafels en pannekoeken, evenals grote peperkoeken met suikeren letters en afbeeldingen, maar deze laatste behoren veeleer tot de nieuwjaarsgebruiken.

Te Brussel werd vroeger eierbrood gegeten, versierd met een **patakon** (zie verder). Zulk eierbrood werd ook onder het oorkussen van het jongste kind gelegd, zogezegd door de engeltjes. Thans regeert in de kersttijd te Brussel de « *bûche de Noël* ».

Te Ukkel kende men sinds het begin van de 20e eeuw geen speciaal kerstgebak meer. Zelfs pannekoeken kwamen er in de arbeidersgezinnen slechts op tafel met Allerheiligen. (F. V. M. 50 j.).

Voor Limburg noteren we de **nonnevotten**, in vet gebakken en zeer licht verteerbaar. (P. M. uit As).

J. C. uit Hasselt schreef : « Als nieuwjaarskoeken heb ik in de Limburgse Kempen vooral een soort van grote, ronde peperkoeken gekend, bestrooid met suiker in lettervorm : **ZALIG NIEUWJAAR**, omringd door suikeren versieringen, zoals bloemen e.d. Deze werden verkocht tegen 6, 8, 10 en 12 F en waren respectievelijk tot 4 kg zwaar. Ze werden doorgaans aangekocht door herbergiers, die ze dan door hun klanten bij het kaartspel lieten betwisten : diegene die de partij won, kreeg de nieuwjaarskoek, die door de drie overigen betaald moest worden. Dit gebruik heerste voornamelijk in de omstreken van Genk en dit tot zelfs onmiddellijk vóór de oorlog van 1914-18 ».

In de streek van Wetteren (Oostvlaanderen) wordt thans volgens M. D. geen speciaal kerst- of nieuwjaarsgebak meer aangetroffen. M. P. vermeldt pannekoeken voor Overmere.

« Te Aalst worden met Kerstdag en Nieuwjaar bij de pasteibakkers, benevens de kerstblokken, hart- en ruitvormige taarten van « *crème fraîche* » te koop gesteld, versierd met gekleurde suikerbloemen en kronkelende motieven en gelegenhheidsformules (**Gelukkig Nieuwjaar** en **Gelukkig Kerstfeest**, enz.) van *crème fraîche*, die er op geblazen worden. In sommige huisgezinnen bakt men bij deze gelegenheid ook nog wafels of wel pannekoeken ». (F.V.E.)

Guido Gezelle heeft destijds een bijdrage gewijd aan de Westvlaamse **vollaards**, waarbij hij het ontstaan van dergelijke eindjaarskoeken toeschreef aan « ...de kerstmaking van de oudheidense offe-

rande van onze voorouders aan de afgod van Lauwe of Januarius ». Als oorsprong van de **vollaards** zei hij : « dat men zwijnen in gebakken deeg offerde voor de afgod **Vol** », een personage dat we nochtans in de Germaanse noch in de andere mytologieën konden aantreffen⁽¹⁵⁾.

In het Brugse werden vroeger **patakons** verkocht, namelijk « een soort van koeken met een heiligkopje van krijt er in gebakken ». (A.O.'F.). Nochtans menen wij, dat het woord « patakon » in de eerste plaats terugslaat op het figuurtje zelf. Zulke figuurtjes werden denkelijk zo genoemd, omdat men eertijds aan de koek wel eens een échte patakon als geschenk toevoegde, hetzij een Spaans muntstuk ter waarde van ongeveer 50 stuivers, in de 17e en 18e eeuw in de Nederlanden gangbaar.

In dit verband verwijzen wij terloops naar het kapittel over de **Schildekens** of **Patakons** in een bijdrage over Lierse Gebakvormen en citeren :

« Peperkoeken en melkbroden werden ook versierd met stenen plaatjes die werden geprint, in speciale ondiepe, ronde en ovale vormen door de plaatsnijders gesneden. Ze werden als deeg geprint uit pijpaaarde, gedroogd, gebakken en dan gekleurd. Het gebruik was algemeen en is te Lier in zwang gebleven tot in de jaren 1890. De bakker die we het laatst schildekens (vulgo schillekens) hebben weten maken was Norbert Verhoeven in de Lisperstraat te Lier. Hier laten we Aug. Swinnen, die in zijn tijd ook zelf bakte, nogmaals aan het woord : schillekens werden gemaakt van pijpaaarde en als deeg geprint in spekulaasvormen, in de lucht gedroogd en dan gelegd in een ongebakken pot van klei, daarna naar de potbakker Saen gebracht, waar het te zamen de oven in ging en gebakken werd. Voor het schilderen van schillekens ging het aan een tafel, daar waren wel vijf of zes man om te kleuren. Het ging van de witte naar de gele, van de rode naar de groene, van de blauwe naar de zwarte tot alles in natuur en leven was weergegeven. Dat was het nieuwjaarsgeschenk voor groot en klein »⁽¹⁶⁾. Uitgesloten is het niet, dat zulke patakons, of hoe men die voorwerpen ook wil noemen, aanvankelijk beschouwd werden als talismans ofwel als amuletten. Een diepere betekenis hadden ze in ieder geval.

(15) Cfr. de dagwijzer voor 1 januari 1866 in het ts. van Guido Gezelle : « *Rond den Heerd* ».

(16) Cfr. Bern. Janssens, op. ct., blz. 15.

Zie ook de doorwrochte en rijk geïllustreerde studie van J. Pieters : « *De Patacons of Schildekens onzer Nieuwjaarskoeken* » in « *Ars Folklorica Belgica* », Antwerpen, De Sikkell, 1949, blz. 107-148.

Te Brugge kent men thans nog de «*engeltjes Gabriël*» of «*Engelenkoeken*», die als specifiek kerstgebak mogen beschouwd worden. (M. V. C.). In vele Westvlaamse streken eet men met Kerstmis ook «*bouls*» of appelbeignets. (J. V., Roeselare). Vooral de pannekoeken vieren echter nog immer hoogtij. (M. F., Veldegem).

Te Knokke kent men nog de «*lukken*», maar dit vooral als nieuwjaarswafeltjes (J. D. L.). Volgens een mededeling in «*Volkskunde*» zijn het «*galetten welke men vooral aan de zeekust bakt. Het deeg bestaat uit melk en boter voor de ene helft en voor de andere helft uit suiker*»⁽¹⁷⁾.

Onze Blankenbergse correspondent E. J. maakte gewag van «*gebrande havermout met bruine suiker, in de pan of op de kachel gebakken*».

Alhoewel onderhavig onderzoek méér een opiniepeiling is dan een naar volledigheidstrevende studie, menen wij uit de verzamelde gegevens toch te mogen afleiden, dat ook inzake het kerstgebak meer en meer een gelijkschakeling intreedt. De gewestelijke varianten verdwijnen geleidelijk en binnen enige tientallen jaren zal het oude kerstgebak — behoudens de gestandaardiseerde «*bûches de Noël*» en de Engelse cakes — nog slechts een verre herinnering zijn.

A. VAN HAGELAND

(17) • *Volkskunde* », 27c ig., 1922, blz. 108.

De Maetschappij St.-Job te Geraardsbergen

1841-1957

Sint-Job, die gediend wordt tegen de zweren en om geduld te oefenen in de ziekten, kent op een paar bedevaartplaatsen een steeds onverminderde bijval.

In de provincie Oost-Vlaanderen wordt hij op meerdere plaatsen aangeroepen, nl. te **Aalst**, waar zijn kapel reeds vermeld is in 1429. Vroeger kregen de bedevaarders er vermoedelijk een soort zalf, in de oude rekeningen wordt regelmatig gewag gemaakt van «smout». Af en toe worden er zegepenningen geofferd, waarmee men eerst de zieke in kruisvorm heeft getekend. Deze zegepenningen worden tot de dag van de bedevaart in een wijwatervat bewaard. De oxydatie op het geldstuk levert het duidelijk bewijs. Te **Astene** brachten de bedevaarders vroeger vlas en boter als offergave. In 1871 werd er een broederschap opgericht en in 1954 zijn de zes kapelletjes, waarop taferelen uit het leven van Sint-Job geschilderd zijn, vernieuwd. Te **Puivelde** kent de verering een ongewone oorsprong: op 14 februari 1414 werd een man gedood en de moordenaar zal zijn misdaad boeten door het stichten van een kapelanie. Op zondag 13 mei 1956 kwamen ongeveer twaalfduizend bedevaarders er Sint-Job vereren! Te **Rozebeke** troont hij in de nis van een veldkapel; zijn beeld verdween een tiental jaren geleden, maar kwam weinig tijd nadien terug. Kapel en beeld hoort toe aan de familie Waegeman, Dorp, 57, Rozebeke.(1)

KAPEL EN MAATSCHAPPIJ TE GERAARDSBERGEN

Verspreidingsgebied en verering.

De Sint-Job van «Gisbergen» is ver en bij bekend. Daar komen lieden uit Deftinge, Hemelveerdegem, Sint-Maria- en Sint-Martens-Lierde, Parike, Nederbrakel, Opbrakel, Michelbeke, Elst, Moerbeke,

(1) AALST: Petrus van Nuffel, Alostum Religiosum. Beelden en Schetsen uit den besloten Tijd. Aalst, 1911, blz. 149-153.

R. van der Linden, Bedevaartvaantjes te Aalst, in Oostvlaamsche Zanten, XXVIII jg. (1953), blz. 57-67.

Er bestaat een lied: «Pierlala gaet naer de capelle van Sint-Job», met 45 vierregelige strofen.

PUIVELDE: Puivelde is slechts een parochie en staat op gemeentelijk gebied onder Belzele.

Ophasselt, ook veel Walen uit Lessen, Ghoy, Edingen, zelfs uit Zinnik, komen er beewegen.

De kapel, ongeveer twee meter breed en drie meter hoog, bevindt zich in de Boelaertstraat. In een arduin boven de deur leest men : « **Maatschappij St. Job — 1863** ». Op de deur zelf staat aangeduid : **Sleutel nr. 24**, hetgeen verduidelijkt wordt door een hand ernaast getekend. In het huis nummer 24 van de Boelaertstraat wonen Mommaerts Petrus en zijn echtgenote, geboren Van Hecke Pauline. Zij bewaren de relikwie en zegenen de bedevaarders; elke week komen er meerdere vragen om gezegend te worden.

De kapel is door een hoog hek in twee delen gescheiden, vooraan merkt men twee rustbankjes. Achter het hek bevindt zich een nis met het beeld van de heilige. Hij is voorgesteld in liggende houding, het hoofd is grijs, de baard bruin, het middellijf met zwarte stipjes als zweren beschilderd. Langs beide zijden van de nis hangt een houten kader die talrijke wassen ex-voto's bevat; deze stellen meest kinderhoofdjes en benen voor. Men merkt er tevens een houten blok met de opdracht : **Ik dank U H. Job M.V.** Een slinger van papieren bloemen is langsheen de muren gespannen en andere heiligenbeelden houden er Sint-Job gezelschap : de H. Jozef, O. L. Vrouw en H. Rita. Een offerblok is in de muur gemetseld en een andere is aan de deur aangebracht.

Heel het jaar door komen er bedevaarders, maar vooral in de meimaand, omdat ze dan tegelijk O. L. Vrouw op de Oudenberg gaan aanroepen. Eerst bidden de bedevaarders een tientje in de kapel voor de beschermheilige tegen de zweren, offeren kaarsen en geld en begeven zich daarna bij de familie Mommaerts, de relikwie berust er op een schoteltje met een kraaknet doekje ernaast.

Sommige personen komen negen dagen na mekaar naar de kapel; anderen komen drie opeenvolgende vrijdagen; nog anderen blijken de relikwie in het burgershuis niet voldoende te vertrouwen en wenden zich tevens naar de hoofdkerk om daar gezegend te worden met de relikwie.

Geschiedenis van de Maatschappij.

Door het opschrift op de kapel ontdekt men dat het helemaal om geen konfrerie ofte broederschap gaat; alhoewel de vereniging sinds 1841 bestaat, is er nooit een priester of een proost bij betrokken geweest. Het betreft een groepering van leken, ongeveer tien tot twintig (vroeger dertig) in getal, die regelmatig elke maand vergaderen, louter uit traditie, waar geenszins godsdienstige motieven

op het voorplan staan. Slechts éénmaal per jaar, nl. de tweede zondag in de meimaand, staat een godsdienstig punt op het programma.

De huidige maatschappij telt vijf bestuursleden en vijf gewone leden. De titels en de namen : **Koning**: Mommaerts Petrus; **Deken**: Pennewaert Frans; **Kapitein** : Uylebroeck Emiel; **Schrijver-penningmeester** : De Lil Theophiel; **Commissaris** : Van der Beken Petrus.

De vroegere titels van de bestuursleden luiden : « Koning, Deken, Ontvanger, Onderdeken, Greffier, Bailliu, Kapitein, Alferus, Kapelmeester, Raadslieden ».

Thans houden de leden nog steeds maandelijks een vergadering, zoals dit sinds 1863 geschiedt naar de archieven laten oordelen.

Tot in 1949 was het lokaal gevestigd in de Boelaertstraat, nr. 24, waar Mommaerts een herberg uitbaatte, met het opschrift : **In de steenen pijp**. Sinds dat jaar grijpen de vergaderingen plaats in de herberg **De ijzeren Vleugel** (naam van duivenmaatschappij), **Warande**, nr. 51, uitgebaat door Uylebroeck Emiel. De leden vergaderen in de keuken, bij pot en pint. Het begin en het einde van de vergadering worden aangekondigd door middel van een koperen bel! Maandelijks betalen de leden tien F lidgeld, vijf F voor zichzelf, vijf F voor de echtgenote. Het geld is bestemd voor het « souper » dat in de loop van de winter aangeboden wordt.

De tweede zondag van de meimaand grijpt er een processie plaats. De leden met hun echtgenoten en verwanten komen samen in de Boelaertstraat, nr. 24. De kinderen (in de rekeningen als maagdekens vermeld) dragen kaarsen. Bij de kapel wordt een tientje gebeden en daarna woont men in de hoofdkerk de mis bij ter ere van Sint-Job.

Tot vóór enkele jaren werd bij deze gelegenheid een rondtocht door de stad gehouden.

Driemaal treden de leden samen op in het openbaar, nl. in de meimaand en bij twee feesten, ten eerste ter gelegenheid van Kralelingenworp en Tonnekenbrand (begin van de vasten), ten tweede ter gelegenheid van de processie van plaisance (ofte leutige ommegang), de eerste zondag na 22 oogst (na St.-Barteldsday, patroon der stad).

De vaandrig gaat met de vlag voorop, de gewone leden volgen en in hun midden de deken, met een rood fluwelen band om de hals waaraan een zilveren ster hangt, met het inschrift: S. JOB. Vroeger begeleidde de trommelaar hen.

Het Bezit van de Maatschappij.

De vereniging bezit thans : de kapel; een heerlijk vaandel (in het middendeel is met gouddraad een stad voorgesteld, samen met Sint-Job in liggende houding, met zilverdraad zijn de letters aangebracht : **Maatschappij van St. Job — Geerardsbergen — 1874**); een zilveren ster; twee trommelstokken; een lederen beenriem, die de trommelaar droeg om het rechter bovenbeen te beschermen; twaalf banden van purperen fluweel met de aanduiding « S. Job » in het midden (afbeelding hieronder), de staf van de kapitein, met

zilveren knop; de driekleurige band bestemd voor de deken, wanneer de vereniging in het openbaar optreedt; het handschrift van de statuten en van de rekeningen van 1841 tot 1957.

Volgens de verklaring van alle zegspersonen bestaan of bestonden er geen litanies of medalies. In de inventaris van 1853 vermeldt de schrijver echter een ijzeren vorm voor het gieten van medailles.

De Statuten van 1841.

Hier volgen de statuten, zoals ze neergeschreven zijn in de verslagen van 1841.

MAETSCHAPPIJ van Ste JOB

Opgeregt binnen Geeraersdbergen in de boelaertstraat, in 1841 tot het onderhouden en verciere van de door haer gebouwde Kapel, alsmede tot het viere van haeren patroon den H. Job, onder de volgende voorwaerden :

Eersten Artikel

Deze maetschappij zal bestaen uijt tweederlijje leden, effective en honoraire, de effective leden alleen zullen gemagtigt zijn over alles te beslissen; zij zal bestuurd worden door eenen Koning, eenen Deken, eenen Onderdeken, eenen

Ontvanger, eenen Balliu, eenen Kapelmeester, eenen Kapiteijn, eenen Alferus, eenen Greffier, en twee raadsmanen; dezen zullen de tegenwoordige conditien ten uitvoer brengen; een bijzonder reglement zal het uijtoefenen van elke bediening regelen en vaststellen.

Tweedden Artikel

Degeene die begeeren deel der maetschappij te maken, moeten zich doen voorstellen door een lit derzelve, en hunne aenneming zal geschieden met eene merderheid van ten minsten de twee derden der stemmen, alle aengenomen Confreer zal voor inkomen regt betalen vijf en seventig centimen.

Derden Artikel

De effective leden zullen eenen maendelijkschen uijtleg doen van twintig centimen die zij gehouden zijn te betalen aen den daertoe gestelden ontvanger, de geene die naer drij maenden nalatig blijven hunnen uijtleg of boeten te betalen, houden op deel der maetschappij te maken en verliezen hunne gedane betalingen en regt in dezelve; doch billijke redenen van verschooning zullen kunnen bijgebracht worden, in alle gevallen zullen alle boeten en uitleggen moeten gekweten zijn ter leste vergadering voor den feestdag van den h. Job, op pene van met het tractement niets te kunnen genieten, blijvende daer en boven alle gekweten boeten en misen ten profijte der maetschappij.

De honoraire leden zullen jaarlijks op den feestdag van den h. Job betalen vijftig centimen.

Vierden Artikel

De effective leden zullen zich op den eersten zondag van elke maend vergaderen waer voor plaets en uer door den knaep op bevel van den koning of die hem vervangt op voorreijs zal worden aengekondigd. Degene die ter gestelde plaets en uer niet verschijnen of die de vergaderplaets binnen de uer verlaten vervallen in eene boet van tien centimen; doch degene die binnen de uer komen ontslaen het met eene boet van vijf centimen.

Onder de vergadering is op de hierbijgevoegde straf verboden : *godslastering* boete tien centimen, *scheldwoorden*, *kraakeel* of *twist met malkaer*, zal voor de eerste mael gestraft worden met eene boet van vijf en twintig centimen indien den pligtigen op 't eerste aenzoek van den voorzitter zich van de vergaderplaets zal verwijderd hebben; den genen die aan dit verzoek niet gehoorzaemen of dezen die zulke buitensporigheden eene tweede reijse zal bedrijven als ook den genen die iemand eenen slag zal toebrengen zullen uijt de naemlijst der Confreers geschrabt worden, met verbeurte van alle gedane betalingen.

Vijfden Artikel

De effective en honoraire leden zullen bij hunne begrafenis vergezeld worden door den stoet der maetschappij waervan alle Confreers zullen moeten deel maken op boete van zestig centimen; eene zielmis zal 't hunner gedagtenis worden gedaen alsmede eene jaerlijksche mis voor de afgestorven leden in 't gemeene, welke missen van allen confreer zal moeten bijgewoond worden op boete van vijf en twintig centimen. De overleden huisvrouwen van effective leden zullen ook bij hunne begrafenis door alle de leden in stoet moeten vergezeld worden ook op boete van zestig centimen.

Zesden Artikel

De maetschappij zal jaarlijks op den feestdag van haeren patroon doen celebreren eene solemnele mis dewelke door al de Confreers in stoet zal moeten bijgewoond worden op boete van zestig centimen.

Zevenden Artikel

Wanneer de voorzitter ter vergadering de silence zal verzogt hebben, zal eeniegelijc zich moeten onthouden van klappen of gerugt te maken op boete van tien centimen.

Achsten Artikel

Indien iemand zich door wangedrag onweerdig maakte voorder lit der maetschappij te blijven zal hij uijt dezelve gevoost(?) worden, een derde deel der stemmen zal hiertoe voldoende zijn.

Negenden Artikel

Alle jaren ter eerste vergadering na den feestdag van den h. Jōb zal den ontvanger schriftelijc rekeninge doen van alle ontvangsten en uijtgaben voor de maetschappij gedaen.

Tienden Artikel

Geene besluijten die bij de tegenwordige Conditien niet voorzien zijn zullen konnen genomen worden dan met meerderheyd van stemmen en de tegenwordigheijd van de helft der leden.

Elfsten Artikel

De benoeming der officianten geschied voor drij jaren : welke meer dan eens mogen gekozen worden uijtgezonderd de koning die voor het leven is — alle ambten worden onbeloond verrigt moetende de beamtten zich vergenoegen met de agting der overige leden; het staet eenieder vrij de ambten aen te nemen of te weijgeren.

Twelfsten Artikel

Onder geen voorwendsel zullen er eenige voorwerpen aen de maetschappij behoorende konnen verkogt ofte vervremd worden, ten zij tot verbeteringe naer een rijp overleg en de toestemming van ten minsten de twee derde der leden; maer alles blijft aen dezelve tot als wanneer er geduerende twee volgende jaren slegts drij leden zullen bestaen hebben, dewelke alsdan met de voorwerpen zullen mogen agieren volgens hun goeddunken.

Dertienden Artikel

De weduwen der afgestorven Confreers blijven in de maetschappij als honoraire leden wanneer zij jaerlijks op den feestdag van den h. Job twintig centimen betalen.

Veertienden Artikel

In dringende gevallen zal den koning of die hem vervangt het regt hebben de leden bijeen te roepen en eene supperabondante vergaderinge te stellen.

Aldus opgemaakt besloten en vastgesteld bij ons Dekens en andere officianten ende supposten den 1 Meij 1853.

(getekend) J. De Clercq, Charles Vlaminckx
Janssens, P. Franceus, J. De Clercq

Vergadering van 3 juli 1853.

de leden der maetschappij van Ste Job willende het officie van elken officiant hunner maetschappij vaststellen agtervolgens de tweede zinsnede van de voorenstaende conditien zijn hiertoe overgegaan in den manieren als volgt :

den Koning zal voorzitter der maetschappij wezen, hij zal haer wapen dragen, hij zal de zittingen openen en sluijten en zal in alle zaken een dubbele stem hebben.

den deken is ondervoorzitter der maetschappij, hij zal zorgen dat de conditien uijtgevoert worden, in geval van afwezigheid van den koning zal hij den zelven vervangen, hij zal alle maenden ter presentie van twee of meer leden de offerpenningen van de kapel ruijmen om dezelve te besteden voor licht enz. aen de kapel, hij zal hier van jaerlijks rekeninge doen.

den ontvanger is gelast met het doen der ontvangsten en uijtgaben welke volgens de bestaende conditien of nadere stemming moeten plaets hebben.

den onderdeken zal den deken in het uijtvoeren der conditien bijstaen, hij zal de plaets van deken waernemen toen deze afwezig is.

den greffier is gelast met het opmaken van brieven ende besluijten, hij zal dezelve benevens den voorzitter onderteekenen, hij zal ook de boeten en inkomen regten inzamelen om dezelve met Ste Jobsdag aen den ontvanger te overhandigen.

den bailliu is bijzonderlijk gelast met de handhaving van rust en orde en het constateren der boeten.

den kapiteijn zal den stoet der maetschappij rangschikken en geleijden, hij zal hier in de bevelen van den koning volgen.

den alferus zal het vaendel der maetschappij dragen.

den kapelmeester is gelast met het opassen der kapel en het ordonneren der diensten.

de raedsmannen zijn even als de bovengenoemde officianten leden van den raed, bij absentie van eenen of anderen officiant zal de voorzitter eenen van hun gelasten de functie daer van waer te nemen.

Zelfde vergadering — de leden goed gevonden hebbende dat eenen staet of inventaris van de voorwerpen aen de zelve maetschappij toebehorende opgemaakt worde zijn hier toe overgegaan als volgt :

1° De kapel staende op stadsvesten met de lindebomen, hekken, offerblok, lanteirn en alle andere afhankelijkheden. 2° Een verdraegbare kapel hebbende twee kolonnen met vergulde kapiteelen met het beeld van den h. Job regtstaende. 3° Den schild der maetschappij en het zilver waerop gegraveerd deze letteren *Ste Job*. 4° Een blauw vaendel met zilvere frennien (franjes?) waer op staet in goude letteren *Ste Job* met overtreksel. 5° Een trommel met toebehoorten. 6° Een kapiteijnstok die onder en boven teijnde beslagen is. 7° Een ijzeren vorm dienende voor het gieten van medaillien beeldende

d'eene zijde een kruijs en d'ander zijde den h. Job op eenen mesthoop.
8° Eene kopere bel. 9° Eene doos voor het bewaeren der medaillien en twee stemdoosjes.

In de vergadering van 1 november 1857 werd aan de standregelen toegevoegd « dat voortaan op alle vergaderingen of bijeenkomsten de volgende officianten als : Koning, Dekens, Ontfanger, Greffier, Kapiteijn, Alferus en Bailliu, zullen moeten genoemd worden met den titel hunner officie op eene boet van vijf centiemen, dewelke op het oogenblik in de daertoe bestemde bus, zal moeten gesteken worden. »

In de loop van hetzelfde jaar is er « met eene groote meerderheid van stemmen besloten en vastgesteld : dat voortaan wanneer de maatschappij met trommel en vaendel eenig plegtigheden zal bijwoonen, alle Confreers van dien stoet in grooten dos zullen moeten deel maeken op de boete van vijf en twintig centiemen. »

In de vergadering van 3 juli 1864 is besloten «dat de maatschappij voor elk effectif lid eenen zijden fluwelen band zal bezorgen waer op de letteren S. Job met de naelde zal gemaekt zijn en die door hun op processen en triumphen (sic!) op hunne borst zal gedragen worden; elk lid zal hiervoor moeten betalen vijf en zeventig centimen, ... deze banden zullen door de maatschappij bewaerd worden en zullen altijd haren eigendom blijven 't zij dat een lid de maatschappij komt te verlaten of te overlijden. »

De Geschiedenis van de Kapel.

Op de huidige kapel is de datum 1863 aangebracht. In feite betreft het een nieuwe kapel, vermits de eerste in 1841 gebouwd werd, aan de andere zijde van de straat. Het klein heiligdom werd naar de overkant van de Boelaertstraat gebracht, wegens de opbouw van een fabriek.

De nieuwe kapel werd opgericht na toestemming van burgemeester en schepenen. De eerste steen werd gelegd door de voorzitter Jacobus de Clercq, vastenavond 1863, en plechtig ingewijd door Z.E.H. pastoor-deken 12 april daarna.

In 1866 werd het nieuw beeld vervaardigd door de heer Speck.

Uit deze gegevens blijkt dat het hier gewis niet om een broederschap ofte konfrerie gaat, maar om een lekenvereniging. Het staat vast, dat meerdere leden van de maatschappij zich weinig met godsdienst inlaten, maar voor hun Sint-Job zouden ze door een vuur lopen!(2)

R. VAN DER LINDEN & H. VAN HOVE

(2) G. de Schrijver, Volksbedevaarten tegen ziekten van mens en dier in het bestuurlijk arrondissement Aalst. Licentiaatsverhandeling. Leuven 1954, blz. 68-70 (getypt exemplaar).

Dokumenten werden ter beschikking gesteld door het bestuur van de maatschappij. Wij betuigen de bestuursleden, vooral de heer De Lil Theopiel, Gentse straat, 52, Nederboelare, onze oprechte dank.

Waaslanders vertellen

Een bonte reeks volkssagen en legenden uit «'t soete lant»

verzameld door Hugo Arens.

De eerste in schrift vastgelegde volkssagen uit het Waasland treffen we aan in Johann Wilhelm Wolf's «Niederländische Sagen» (Leipzig, 1843) en in het door hem in het leven geroepen volkskundig blad «Wodana» (Gent, 1843). Door deze publicaties werd de aandacht op de volkssage gevestigd en geleidelijk werden meerdere Wase volkssagen opgetekend dank zij het verzamelwerk van A. Siret(1), F. De Potter en J. Broeckaert(2), Alfons De Cock en Pol De Mont(3), J. Th. De Raedt(4), J. Cornelissen(5) en Amaat Joos(6) om slechts de voornaamste te noemen; voegen we hierbij nog de talrijke gelegenheidsmedewerkers die heel wat volkssagen in verschillende Vlaamse tijdschriften(7) lieten verschijnen.

F. Van Es heeft in zijn «Waasch Sagenboek» (Gent, 1944), door de Bond der Oostvlaamse Folkloristen in 1943 met de «Alfons De Cock-prijs» bekroond, alle Wase volkssagen tot dan toe door de hierboven vermelde verzamelaars in schriftelijke bronnen gepubliceerd, in één enkel sagenboek van 174 nummers ondergebracht.

Al deze volkssagen worden echter niet weergegeven zoals ze door het volk verteld werden en nog worden; de meeste ervan zijn door de verzamelaars te veel herwerkt, bewerkt of bijgewerkt. Graag maken we hier een uitzondering voor Godelieve De Meyer's bijdrage: «Sagen uit Noord-Oostvlaanderen» (Oostvlaamsche Zanten, 1949, nr. 5) die reeds heel wat dichter bij de werkelijkheid staat. Volkssagen — en dit geldt ook voor sprookjes, snakerijen en legenden — moeten weergegeven worden zoals het volk ze vertelt: dit is één der voornaamste vereisten voor een degelijk en wetenschappelijk verantwoord volks-sagenonderzoek zoals dit door Prof. Dr. P. De Keyser destijds in Oostvlaamsche Zanten (1935, nr. 5-6) werd geformuleerd.

Al de volkssagen uit onderhavige verzameling werden, op enkele uitzonderingen na, met een bandopnameapparaat tijdens de vertelstonden geregistreerd. Nadien werden de geluidsbanden woordelijk en met behoud van de dialektvorm afgeschreven. Wanneer in de woonst van de verteller geen elektriciteit voorhanden was of wanneer de ver-

- (1) A. Siret: «Het Land van Waas», Sint-Niklaas, 1870.
- (2) F. De Potter en J. Broeckaert: «Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen», Gent, 1877-1881.
- (3) A. De Cock: «Vlaamsche Sagen uit den Volksmond», Amsterdam, 1921. P. De Mont & A. De Cock: «Dit zijn Vlaamsche Vertelsels uit den Volksmond opgeschreven door Pol De Mont en Alfons De Cock met 30 Teekeningen van Karel Doudelet», Gent, 1898.
- (4) J. Th. De Raedt: «Les Sobriquets des Communes Belges», Bruxelles, 1903.
- (5) J. Cornelissen: «Nederlandsche Volkshumor op Stad en Dorp, Land en Volk», Antwerpen, 1929-1937, 6 dln.
- (6) A. Joos: «Vertelsels van het Vlaamsche Volk», Brussel, 1930, 2 dln.
- (7) «Vlaamsche Zanten», Sint-Niklaas, 1899-1904: «Ons Volksleven», Brecht, 1889-1900; «Volk en Taal», Ronse, 1888-1891; «Kunst- en Letterblad», Gent, 1840-1845; «Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas», Sint-Niklaas, 1862 —, «Volkskunde», Gent-Antwerpen-Brussel, 1888 —, «Oostvlaamsche Zanten», Gent, 1926 —.

teller weigerde zijn volkssagen te laten registreren, waren we wel genoodzaakt de verhalen schriftelijk te noteren. 202 volkssagen werden op deze manier tijdens de jaren '52, '53 en '54 in het Waasland verzameld. Na iedere volkssage worden beginletters van de naam, ouderdom, beroep en woonplaats van de verteller aangegeven; soms wordt een tweede woonplaats tussen haakjes vermeld: dit is dan de vroegere woonplaats van de verteller of de plaats vanwaar hij afkomstig is.

We verwijzen naar enkele reeds gepubliceerde nummers in de tijdschriften « Volkskunde » (1955, nr. 4) en « Oostvlaamsche Zanten » (1956, nr. 1), waar bovendien een uitvoeriger uiteenzetting over de volkssagen in het Land van Waas te vinden is.

De indeling die in de hierbij aansluitende volkssagenverzameling wordt vooropgezet neemt als onderscheidend element aan: de thema's in een vertelcyclus. Onder thema verstaan we: een kernvormend sagenmotief waarrond zich tijdens het vertellen andere sagen analogisch gaan groeperen. De indeling ziet er als volgt uit: I. Toverheksen, II. Tovenars, III. Spokerij, IV. Spookdieren, V. Osschaart, VI. Weerwolf, VII. Elf, VIII. Maar, IX. Stalkaars, X. Kabouter, XI. Reus, XII. Profeten, XIII. Duivel, XIV. Lange Wapper, XV. Wonderdokters, XVI. Historische sagen: a) Plaatssagen, b) Persoonssagen, XVII. Spotsagen, XVIII. Volksetymologische sagen, XIX. Legenden; a) Kruisbeeldlegenden, b) Marialelegenden, c) Heiligenlegenden.

I. T O V E R H E K S E N

1/ Toverheks straft.

Mij vaodre thuis da waren blokmoukers. En mij vaodre en zij maoten die oun buëmen gekocht in Hollând; en d'r kwam d'r azuë nogâl 'n net vramens en die lachten daormee. Mor mij vaodre en zij maoten die wisten nie data 'n tuëferesse was, ziede. En as ze tsouves nor huis gingen mee die kurwougen, die kosten uldre kurwougen nie voeren — die heks zat er op — en da zwiët da liep van ulder lijf en ze waren ulder drijn en aalk zijnen toer kosten z'hem mor 'n vijftwintig meters veuruit krijgen. En azuë zijn die nor huis gekomen en 't zwiët liep van ulder lijf.

(T.P., 70 j., herbergier, De Klinge).

2/ Toverheks te Sinaai.

Op de greinzen van Lokren en Sinao weunden ne rijken boer. En op zekeren dag kwam doar 'n ae vraeken aongetreden, die verdacht wier van 't kao bezeten te zijne, 'n tuëveresse. Die vrougt aon die bezinne of ze nie nekiër zoete maalk mocht drinken, da ze toch zuë flae was. Die vrae, miër uit schrik dan uit genegenheid, die liet die nekiër volle maalk drinken. Alé, ze was uiterst voldadne.

Mor nou, as ze mosten gou keirne, die kosten giën boter krijgen. Da duurden al verschei dougen en da bleef âltijd 't zaalfde. Om den duur gingen ze nor Dêrremonde bij de zwarte paoters. En ten oon ze d'r iënen veur hânden, ne zekeren paoter Sânders, en die zegt uldre

da ze da fazleven nie miër mochten dune va maalk te geven aon iemând die ze nie goe kendne, data kao gevolgen oo en dan ze die vrae gië kaod mochten dune. Hij kenden die euk, 't was zuust de-zaalfde die hij veurstaaldne, die dant wezenlijk geweest was, he. En tan die gaf older ne paosnougel mee en terzaalvertijd 'n madouleken van de Benediktus.

En as ze, nen tijd nordien kwam die vrae verdrom, mor die kost nie vaarder op den hof gerouken. En naor dan d'r negen dougen om waren, kosten die terug keirne en boter krijgen gelijk of gewuente, he. En ka'k ou die euk noemen, ge kên gij die euke: Sévaken d'Hol-lander, bij den boer Rondonks geweest.

(P.S., 69 j., landbouwer, Lokeren).

3/ Heksenverzameling in Kelder te Tielrode.

Bij Blommaorts in Tielroeë, dor va veuren op uldren hof, d'r staot 'n kapelleken as ge dor boven komt. Da is dor gezet veur de spuëkerij. D'r was daor âlt spuëkernij in diene kaaldre en da was d'r volle muziek tsouves. En de geburen en iederiën die d'r rond weundne die kwamen luistren. Mor as da gedao was en ze gongen nor de koestal, ten ston- nen die koeien amol los, ofwel mee de steirt amaol omhuëg aon nen balk gebonnen. En das was âlt twinst dat er muziek was in die kaaldre. En de paoters hên die kaalder doen toemetsen. En d'r is dor nekir ne mens; die wilden da zien, war, en die ou hem achter ne struik omtrent den hof gezet. En as da volop nacht was, dan zag hij dan daor amaol peirden in volle galop verbij liepen. Mor hij wilden da iëns beter zien en hij kom van achter die struik en iën van die peirden vrougt aon hem: « Mijne vriend, hoe laot is't? » En die mens die was dor zu van aogedaon en drij maond nordien is er hij van gestorven. (A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

4/ Heksenverzameling onder een Bakoven (Variant).

In d'Hofstraot eent uëk gespookt, vroeger zulle, onder nen oven die daor stond; d'r stou nou nog nen oven mee ne keldre ondre. En daor spookten 't euk as 'k 'n twintig jaor was, host âltijd. En Gust De Vos die was daor vrië benaed af. Op da hof aon de Schelde, d'r waren daor onderaordse wegen onder, da huis stou nog in nen dieperik en da was daor vergaoring van d'heksen, he, onder den oven.

(S.B., 85 j., landbouwer, Tielrode).

5/ Toverheks bij de Dorsers.

Diene zaalfste Vien, die waar aon 't dussen, op da hof van Ker- schouvers, d'r weun nou ne zekeren Zoman oppe. Enne d'r komt daor 'n vrae verbij gegaone — 't zijn âltijd de vraen die spuëkten in dien tijd, schijnt — enne, zegt hij: « We moen d'r wa neiger op gou slou- gen ». « Jommaor », zegt die vent, « A die, a die tuëferesse op den hof komt slouk heur de vlegel in heuren nek ». En ze miënden vuërs te gown dussen en d'r was geniënen die nog kost, ze mosten blijve staone gelijk of ze bezig waren.

(E.D.B., 64 j., vlashandelaar, Daknam).

6/ Toverheksen — processie.

Hier in de strout die nor 't Scheld loeëpt, da hêk mij vouder veel hoeëren vertèllen, hier sè op dees strout was er nekir 'n processe van alle toeëveressen. En die gingen hier amoul mee 'n keis in ulder handen en ze wilden die keisen weggeven. Da was 's nachts. En d'r was toch iënen die dierf buitenkommen 's nachts en die pakten die keis oon en 't was gedomme ne spruittestek.

(H.V.C., 81 j., geleegarbeider, Steendorp).

7/ Toverheks te Haasdonk.

Mij vouder die was peteren van da kind; en da kind ee tot zijn vijftien jaor âlt lam gelegen. En van dien boer zijn koeien kwamen amol de muttens af, te vroeg afkommen. En ze goun nor Derremonde bij de paoters en die gaven ulder 'n heiligdom mee en da mosten ze —. Den durpel van de koestal en de voeërstal mosten z'opbreken en da heiligdommeken dor onder steken. Da meisken da is vroeg gestorven euk en as da in da wiegsken lag, da was 'n houten wiegsken, da wier âlt omhoeëg gehoffen en ze zagen niets wie data dee. En da was gedomme 'n wijf die om maalk kwam. Ze moesten dor heiligdom veur houlen en oeëk 'n groeët vier mouken.

(J.D.B., 74 j., landbouwer, Haasdonk (Kruibeke)).

8/ Schipper doet alle Toverheksen naar de Schelde komen.

Nen Hollândsen schipper, schipper De Biëver, die ging; d'ae pasterij die wete stoune, he; en vandaor stonnen de toeëveressen amol hând in hând tot oon de rivier hier. En da was schipper De Biëver die da gedaon ou, omda de paster tegen hem zei; hij ging bij de paster, he omda zijn kind betoeëverd was en de paster zei tegen hem d'r zitten hier giën toeëveressen. Da's niewour zeet hij. Schipper De Biëver die lag hier mee 'n schip en daarom deed hij amol de toeëveressen hier hând in hând tot oon 't Schèld kommen. En da is wour zulle, mij vouder ou da gezien zulle.

Mor die schipper zij kind da stierf en zij kind wier begrouven en die toeëveres die da kind betoeëverd ou, da zat in de kèrk vanachter, vanachter oon de lijkdeur. En over da kistjen was d'r âlt 'n zwart biëstjen; en schipper ou da âl tien kiëren doeëgevreven op da kistjen en ten kost hij niemiër, hij zat stijf op zijne stoel, hij kost niemiër verroeren. Da ou die toeëveres gedoun, die zat vanachter in de kèrk. Hij ou âl tien kiëren da biestjen doeëgevreven en da kwam terug!

(H.V.C., 81 j., geleegarbeider, Steendorp).

9/ Toverheks afgeklopt.

Ik hên hoeëren vertèllen va mij schoeënvouder, die ou ne kleinen en d'r ou dor 'n ae vrae bijgeweest en die âmbeteerden da manneken 's nachts. Hij zei: « Da moek in d'oeëg haen! » en hij zetten hem 's nachts kleir in zijn onderbroeke en mee zijn picremutse oppe en ne stok bij hem veur die toeëveresse t' overvallen, he. En ze kwam af en hij ou ne stok bij hem en hij die goed afgeklopt. 's Anderdougs zagen ze die tan loeëpen mee 'n koppel blae oeëgen. De mènsen dachten die

ee slougen gat; mor ze wisten wie dant was. En z'is niemir gekommen zulle.

(K.V.Ee., 58 j., dagloner, Bazel).

10/ «'k Zal u in 't Water zwieren».

As mij vouter peteren geweest ou van da kind, awel; en hij kwam nor huis en ten ging dor 'n vramens veuren hem. En gong hij nost hier of gong hij nost daor âlt da vramens veuren hem. En hij zei: «'k Zal ou godverdzuë in 't waoter zwieren», en hij vloog er zelf inne. Da was daor aon die waoterput en die ou peteren weesten zijn in Bouzel, he.

(J.D.B., 74 j., landbouwer, Haasdonk (Kruibeke)).

11/ De Kwade Hand.

Ik ou mijnen iësten kleinen, da was 'n manneken van acht, negen mound en da kost ne giëlen dag eten en tan spooog da da uit. D'r ou 'n kwao hând ao geweest en da was 'n soort betoeëverd, da wier zoëë mouger, die biëntjes waren mor ne vinger nemiër dik. En wij zeggen tegen iën: «Wij moeme dor ieverst veur nortoe». En d'r was dor azoëë 'n kwezelken da; die leesden on alle kappellekens, 'n brouf mensken, en mijn vrae vrougt da. En zij zou nor Burnm(1) bij de paoters gaone mor wij mosten dor ao geloeëven, zee ze.

En ze ging nor die paoters nor Burnm en ze brocht gewijd zout en twië, twië heiligdommekes brocht ze mee. Hij zee tegen die vrae: «On die man keunen ze niets aondoën, mor vrae en kind moet 'n heiligdommeken aonhangen». En daarom brocht ze twië heiligdommekes mee. En da zout, wa moesten we daor mee doen? In zijne pap; en wij deeme da in zijne pap en ten gaven we da en da manneken pakten twië sloekskes en da begon te schriën en as da uitgeschiën was, tan at da die pap uit en die spouwden nie miër. En wij mosten 'n boete doen, negen dougen; en tsouves wa vouteronzen lezen; en as d'r negen dougen om waren, was da dor deur. Mor de negenste dag da was de kaotsten en schriën van 's mergens tot 's ouves. Mor op drij monden kenden wij hem niemiër, da manneken bekwam giëlen gâns.

(K.V.E., 58 j., arbeider, Rupelmonde).

12/ De Lange Vrouw.

Da was op nen ouvet — mor da's lang leen zulle waor dak nou van spreke — en ik ging mee nen boereknecht nor de smes. En da was âl laot en in iëne kiër de lînge vrae die ging veuren ons. Da was âltijd 's nachts omdan de mensen tan nie dierven buitenkommen. En de lînge vrae die ging veur ons en ik en dien boereknecht wij vertrougden wa en ze vertrougden zij euke. Mor op ne slag en ne kiër was d'r niets nemiër te ziene, die was in iëne kiër weg. Mor we gongen toch wa rapper nor huis tan zulle!

(I.K., 83 j., boerenknecht, Sombeke-Waasmunster).

(1) Bornem.

13/ Wan Trien en de Hooiers.

In Elverseel weunden dor Wan Triene, da was 'n hekse, 'n tuëveras en as die ou iets vroeg en die kreeg da nie, tan draoden die ou iets, he. Da was azuë 'n aordige voddevrae en die weunden hier wa verder in Elverseel in 'n liëg huizeken, war. Ja as er iënen mee hooi, mee 'n kar hooi, uit de meisen kwam tan vroeg z'heur wa, war. Wan Trien die liep veel in de meisen. Mor as ze da tan nie kreeg, war, ten zee ze azuë giël troug: « Ge zult toch wel hooi geven, want ge rijdt er nie mee nor huis! » En 'n beetjen nordien lagen z'omverre mee ulder kar hooi.

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

14/ Wan Trien vroeg Aardappelland.

Wan Trien, die kwam nekir bij Coles, da was bij mij vouter zijnen thuis. En ze kwam d'r patatteland vrougen, da's land om patatten op te plântén, war. En ja. ze kreeg toch giën. En ons patatten lukten amol vrië goed, we kosten giën beter patatten hên. Mor nordien, as z'uitgestoken waren, rotten z'amaol, d'r schoot geniënen over. Ze verwensten ou he; « Nou zulde euk giën patatten hên! », zei Wan Trien.

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

15/ Wan Trien doet Paard plotseling sterven.

Wan Trien die weunden zust neffes Coles. En nou op ne zekeren dag gingen ze nor Gouverland⁽¹⁾ rijñ. Z'oun 'n grijken en 'n peird en z'oun da ingespannen om nekir nor Gouverland te rijñ. En Wan Trien komt daor en ze vrougt om mee te rijñ. Ja, z'oun zij liever Wan Trien nie mee, war, en ze zeggen: « 't Zal moeilijc gaon want 't grij is vol ». En Wan Trien zei: « Tan moede euk nie rijñ! » En, gedomme, older peird viel duëd as ze mosten gaon deurrijñ!

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

16/ Wan Trien en de Duivenmelker.

Jef van Martens die weunden dor euk tegen Wan Trien en die speelden âltijd mee de duiven. Mor Wan Trien die ou azuë 'n schuëne kat en Jef was âl duiven kwijt geroukt, alè Jef vong die kat. En Wan Trien die zee tegen hem: « G' hê mijn kat gevangen mor ge zul nemir mee de duiven spelen! » En 's zondougs nordien hij speelden toch mee zijn duiven. Mor zijn duiven kwamen thuis van de reis en die vielen duëd op de pannen. Jef va Martens gaf heur 'n ânder kat verdrom, he; en tan iëst kon hij terug mee de duiven spelen. As ge Wan Trien iets gaf of iets teruggaf tan was ze âltijd kontent.

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

17/ Wan Trien en de Brandende Kaarsen.

Wan Trien die weunden in 'n klein huizeken en die ou d'r euk azuë 'n klein schuurken en da lag vol mee lis en hooi; en in da schuur-

(1) Gaverland, bedevaartoord te Melsele.

ken liep ze rond mee brândende keisen; alè ze zou vier gemoukt hên in heur schuurken, war. Nou iederiën peisde da zal d'r nekir afbrannen. En de mannen van de aschranterie kwamen euk iës kijken. En Wan Trien zee: « Da kan hier nie brannen! » Ze pakten nen huëp hooi buiten en ze zetten d'r 'n keise midden inne te brannen. Mor da hooi nie in brand schieten, he!

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

18/ « Als Wan Trien gestorven is ».

As Wan Trien gestorven is, dan stonnen alle deuren en vensters van heur huizeken open. En de geburen gingen die toe gaon dune, mor die vlogen sebiet open, die kosten niemiër toe. En die stonnen open tot as ze begrouven was. Da huis da stond nordien lang leeg, war; d'r dierf dor niemand in gou weunen. En die Wan Trien, niemând wist vanwaor dat die gekommen was en euk hoe aed dat ze was, da was geniënen. De mensen hier die miënden amaal da Wien Trien fazleven nie zou sterven.

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

19/ De Kwade Hand te De Klinge.

Vroeger was d'r hier 'n vramens op De Klinge en d'r waren z'amaol benaud af. Da was 'n vrae uit de Statiestraote en die leed heur hând op ou kop of op ou schaere, waorda z'ou kost getouken, en ge was betuëverd. En d'r is hier ne jongen va gestorven, hier rechtover. Ja da's mor 'n twintig, dertig jaor leen. Ne zeune van heur dochter is d'r euk van duëd en den ândren ongelukkig veur giël zij leven.

(T.P., 70 j., herbergier, De Klinge).

20/ Trees den Bol.

En de lânge vrae euk; die 's ouves de lange vrae verbeelden, he. En ze willen hên data Trees den Bol was. Op nekiër was d'r toch iës nen aschranten⁽¹⁾, he; en die moest weten wie da die lânge vrou was. En die was d'r nortoe gegaon en die ou die kap afgeslegen, dien ou kapmantel die z'aon had en daor had ze ne stok opgesteken en die boven heuren kop gesteken en azuë ging ze deur de straoten. En da was de schrik van de streek, he, de lânge vrou. Mor z'hên ten ontdekt wie dant was, awar.

(F.V. Bu., 43 j., winkelier, Sint-Niklaas).

21/ De Zwarte Madam.

Aok kleine ware, wij weunden tan hier nog nie, wij weunden tan nog in de kazernes; en tsouves, da weet 'k nog goed, 'k was tan nog guël kleine zulle, kwam d'r dor 'n tuëveresse. En ik lag in mijn beddeken en da ston zuust onder de vuistre. En tan, 't was âl donker, tan kwam dor de zwarte madam. De zwarte madam die kwam dor deur da vuisterken kijken. Ik laege in mijn beddeken. Da's aordig he, al wa da in mijn kleinte gebeurd is, da wetek nou beter as over twin-

(1) Een assurante, een astrante.

tig jaor. Ja, da was de zwarte madam; we weunden tan nog in de kazernes.

(C.D.B., 100 j., huishoudster, Lokeren).

22/ Toverheks verdreven.

D'r was 'n boerinne en d'r kwam d'r âlt iëne om maalk en as die daor kwam, schaalden die daor âlt de patetten. En op ne zekeren kiër die vrae die kreeg ne kop, twië, drij koppen dikke.

Die ging dormee op den end bij de paoters. Zeg ze : « Ik krijg toch nen dikken kop, hoe zou da kommen ? » Zegt hij : « Vraeken, ik goun ou daor vanaf haalpen, mor ik mage die nie noemen wie dat da is; mor droug ne paosnougel mee en leg die in 't hêkken en zet da zu vaer open, he; en legt da daor tussen en zet ou veur de vuistre en die zal daor âlt verbij luëpen en ge zul weten wie data us. En gou nor huis en schaalte ou patetten zaalve ».

En die kwam en die kost daor nie verbij mee die paosnougel die onder 't hekken zat en die ging d'r âlt verbij. En ze wisten wie dant was, he.

(A.V.H., 62 j., landbouwer, Lokeren).

23/ De Kwade Hand.

Op nen ouvet kwamen we va Sooi Naudtses, ik en Fons Doun en Wies Doun en Sooi Piessens, onzen vieren. En as w'op de Drijstrouten kwamen, kwam da wijf ons tegen, die hier op Puivelde âlt mee 't kaod bezig was. En ze riep ons, mor we gingen nie, we waren wij dor wa schoeft af. En ze wilden ons 'n vijg geven, mor d'r was d'r geniënen die die dierf aopakken zulle, da wijf was mee 't kaod bezig. Mijn broer zijne kleinen die eet er nekir 'n kao hând va gat. Mij voudre eet da âlt op heur gat, he.

(A.V., 73 j., landbouwer, Puivelde-Belsele).

24/ Vijf-frankstukken vallen uit een Boom.

Ik hên euk nog huëren vertalen dant over 'n tseventig jaor hier moet gespuëkt hênne. En da spuëken moet bestaon hênne hierinne : 'n vrae moet gezeen hênne : « Gou nor dien buën, litst er aon en d'r zullen amaol stikken van vijf frânk afvallen.

In werkelijkheid, ze zijn zij daor nortoe gegaone mee ne man of tiene, d'r is dor ao gelitst en d'r zijn d'r mee duzenden stikken van vijf frânk afgevallen. Mor as ze die wulden oproupen hên z'euk onder-vonnen dan da amaol blaoren waren die afgevallen waren, dien ze wilden oproupen in pluitse van vijf-frânkstukken. Mor dien omkiër moet gebeurd zijne mee older te bukken; volgens die tuëveresse mosten z'older op older knien gezet hênne en ten die opgeroupen.

(E.D.W., 42 j., veldwachter, Daknam).

25/ De kwade Hand.

Viene Nauts; d'r was ne vremde vent, die was nekir bij heur gekommen en die oo 'n haor van da vramens gepakt, he; en die vrae die wier zuë simpel, alé die gink er van kapot. En ten ee ze da laoten

aflezen — wacht nekir — in Dèrremonde was da. En da's ne ziëman die da gedaon oo; da was de kwao hând he; hier bij Viene Nauts. (E.L., 70 j., dagloner, Kieldrecht).

26/ De « Oude — man ».

Sè, mij vouder, die vertaalden azuë nog âlt iets, he; en da was van tuëverheksen, En da waren azuë vriebluelijke ae wijven mee ne gruëte kromme neuze en van alles. En die kwamen overal bij de moeders waorda 'n kiendje gekocht was en ten kwamen z'over da wiegsken hangen en ten zeen ze : « Oh, da's toch 'n schuë kiendjen, he ! » En de moeders waren kontent, he. Mor ten pakten ze da kiendjen bij zijn hândjes en ze wreven over da neksken en da huëfdjen en tan was da kiendjen betuëverd. Behekst en betuëverd noemden ze da ten. En die kiendjes die kosten tan azuë niemiër vuërt en die kregen azuë 'n ae verrompeld vaal, broest en van alles. En die kosten niemiër gruët wurren en ten zeen ze dan die den ae man oun. En da was van tuëverheksen.

En d'r was nekir 'n tuëveres; en ze wisten goed data 'n tuëveres was en die was euk azuë nekir binnengekommen bij iemând die 'n kiendjen gekocht ou. En de paster die ou dor geweest en die zee : « Laot z'hier nie binnen zulle ! » « Jommer, daor kan'k toch niets aondune as die hier binnenkomt », zee die vrae. « Awaal », zee die paster, « ze zal nie binnenkommen ! » En ze kwam toch binnen, mor die paster die zat d'r âl ieverânst weggestoken in 'n plotsken. En ze kwam binnen en ze wulden nor da kiendjen gaone en ze zee : « Ou, da kiendjen, dit en dat... » Mor die paster die kwam alrap uit da plotsken en hij riep : « Hier, gij smeirige tuëverheks ! » En hij ou zijne kwispel bij hem mee wa wijwater en hij huësten wa wijwaoter over heur en hij moukten 'n kruis, newur. En ze vloog deur de muren en overâl deure en 't was gedaone.

(G.B., 53 j., huishoudster, Lokeren).

II. T O V E N A A R S

27/ Kalles de Tovenaar.

Kalles die wërkten op 't stiëngeloug; zijne veurnoum die weet 'k nie, Kalles die wurd hier noeët mee zijne veurnoum genoemd he, da's allie Kalles dan z'hier zëggen. Awel, Kalles die wërkten op 't stiëngeloug en op nen dag, hij was aon 't dânsen in Hingen⁽¹⁾ op de kèrmis en terzèlvertijd was hij hier op 't stiëngeloug. Hij was nen toeëvereir he, mor zijnen stiënrouper, dor deed hij niets on zulle. En die spraken tegen hem op 't stiëngloug en die antwoordne noeët nie, mor zij wèrk dune gelijk of ânders he. Wete wa die gedaon ou? Die ou 'n toeëveres in zijn pluts gezèt, die ou zijne form aogenomen he, en hij dânsen in Hingen. Da vertellen z'hier nog dikkels zulle, da is hier goe gekènd en echt gebeurd, niewour Gust?

(H.V.C., 81 j., gelegwerker, Steendorp).

(1) Hingene.

28/ Toveraar te Doel.

Ik hê mai vaoder hoeëren vertèllen, da hêk hum duzent kiëren hoeëren zèggen, dant hier op Doel oeëk spoeëkten. En dien toeëvenier kwam afgegaon op da hof en die vrawe zag die, mor die man zag die nie. En die vrawe zai : « Hum is dor weer ! » En dien toeëvenier die trok die vrawe ne kiër of drij deur de scha en die zag pèkzwart. Mor die man zag alliën da die vra iniëns pèkzwart wier en van de scha zag die niets.

(J.V.P., 84 j., schipper, Doel).

29/ De Toveraar en de Eieren.

Bij Brourzes waren z'aon 't dussen, drij boereknechten, op da boerenhof van Brourzes. Enne 't waar; « We zamme vandouge weer giën eiren krijgen, wânt 't is mor 'n gierige pinne van 'n boerinne », zeet er iënen van die knechten. « A, ze za weer zeggen dan de kiekens nie leggen ». « A, ze moet zij da nie zeggen », zee Vien, Vien Guëssens, die was van 't kao bezeten, « Kijk nekir wa eiren dan d'r daor op die bâlken luëpen ». D'r liepen d'r meschien waal twiëhonderd. Mor an ze 's noens aon toufel gingen, ze kregen zij giën eiren. Azuë zegt die, zegt die knecht : « A, bezinne », zegt hij, « Ge moet gij ou eiren nie spaoren wânt gitter aon de schuurdeure staon d'r nog 'n giële mânde en ze wulden z'op gou pakken en ze waren weg.

(E.D.B., 64 j., vlashandelaar, Daknam).

30/ De Toveraar en de Ratten.

Diene zaafste Vien, die weunden in 't Bads, op Daknam in 't Bads. En die zat azuë tsouves buiten — da was azuë vrië schuë weer — mee den aen Leipaoort, da waar in dien tijd de kasseilegger van de gemiënte. Azuë zeg Leipaoort tegen, tegen Vien : « Ik ligge te sukklen tegewoordig mee de ratten; ik hê d'r alle; hoe miër dak er vânge, hoe miër dak er krije ». Azuë zeg Vien : « G'hê gij nog gië ratten geziene, kijk nekir daor op de straote, d'r luëpe d'r meschien tienduust ». Leipaoort die ging op de straote kijken en hij kost ze nie talen van d'iëwige ratten dien d'r amaol liepen.

(E.D.B., 64 j., vlashandelaar, Daknam).

31/ Toveraar gered.

Mor vaneigest da geroukten âlgemeiën bekend da die van 't kao bezeten was. Enne d'r oot er âl den iënen en den ânderen van die geime doktoors bijgeweest, die kosten daor niet aon dune. Mor daor komt daor nekir ne paotere van Dêrremonde en ze vertalen hem da. « Ou, da's niet », zegt die paotere, « Hij moet nor Duësselaore⁽¹⁾ gaone bij de pastre, ze zullen hem daor 't kaod afzweiren ». Vien die most 's zondougs-achternoen nor Duësselaore; enne hij most tâlven de kerke zitten. Enne Leipaoort ging d'r mee mee en zijn zeune ging d'r mee mee, die nog leeft. Enne zolder daor amaol rond, en diene Vien, die van 't kao bezeten was, die begost daor toch te zwiëten : ze

(1) Doorselaar, gehucht van Eksaarde.

kosten d'r kompleet de kerke mee schuren. En as hij daor 'n ure gezeten ee ging hij va zij zaalven en ze dregen hem buiten enne ze zegenden nem en d'r ee fazleven niets nemir mee gebeurd.
(E.D.B., 64 j., vlashandelaar, Daknam).

32/ Keulen in de wijnkelder.

Sè, d'r was nog nekir ne mens en die kost goe spuëken, die wist 'r dor de knepen. Luistert, zeet hij, sè as ge da zegt, tan zijde overal over en ge zit gitter in ne gruëte schuëne wijnkaalder en ge keu gij ou daor zat drinken, zuveel as ge wilt en ge moet er giënen cens veur geven. Wa wulde miër jong. « Ja, wa moede daor ten veur zeggen? », zee dienen ândren. Awaal, ge moet zeggen: « Over hek en over houg, in Keulen in den wijnkaalder! » zeet hij. En ge moet iëst: hocus, pocus, zeggen; en ten zitte in Keulen in den wijnkaalder as 'k zegge dade da meugt dune.

« Ja, da's goed! », zee diene vent, « Zeg nekir dak da mag dune! » « Alè veuruit, ge meug da dune! » « Hocus, pocus! », zee die vent, « over hek en over houg, Keulen in de wijnkaalder! », zeit hij. En hij zat in iënen kiër in Keulen in ne gruëte schuëne kaalder en hij dronk zuveel as hij mor drinken kost. En hij was zu zat as 'n verken en as hij zijn roes daor uitgesloupn ou kwam er hij verdrom uite en was hij weer bij zijnen thuis.

En d'r was d'r nog nen ândren mens en d'r ou dien ândren da euk tegen gezeed, den dienen die d'r azuë goe kost spuëken. « Ja, da's daor goed! », zeet hij. « Hoe moek da doen » « Ge moet zeggen: over hek en over houg, hocus, pocus, Keulen in de wijnkaalder ». « A, da's goed! » zeit hij. En den ândren deed hem da zeggen en hij zee: « Hocus, pocus, deur hek en deur houg, Keulen in de wijnkelder! » Hij ou da miszeen, he; en hij vloog overal deur, deur huizen en deur weiren en deur van alles. En zij kliëren hingen va zij lijf en hij was precies 'n geroumte as hij d'r toekwam, want 't bloed da liep overal uite. En die mens stierf, newur; en hij was duëd.

(G.B., 53 j., huishoudster, Lokeren).

33/ Een Tovenaar te Sombeke.

Binooi De Kinder da was nen tuëvenier en die kost spuëken mee de kaart. As hij in 'n café kwam en as z'aon 't spelen waren pakten hij amol die kaorten tuëp en da waren amol pijkevraen, giël dien bat! En hij zee: « Nou moede nie gou vrijn, war, nou hédde amaol 'n lief! » En 'n beetjen nordien moukten hij 'n kruis over dien bat en zegenden hij die kaorten en giël dien bat was terug gewuën. Da was ne Sombekeneir en die kost da; as g'aon 't kaorten was euk en hij dee mee, da was âltijd ne vâlsen tuën. Jef Christiaens die kost azuë euk luëlijk mee de kaart fladeren zulle.

(A.C., 50 j., landbouwer, Sombeke-Waasmunster).

34/ De Dochters van de Tovenaar.

In da zaalfste huis tan, bij dien tuëveneire waren euk drij of vier dochters en die waren 'n soort zot. Die zagen giële nachten katten op de muren luëpen, katten op den blafond, verkiërd, dânsen, springen

en al die toeren uithaolen. En 's nachts wierd er getrommeld en gelawijt; en die liepen buiten; en die smeten older stoelen buiten en giël oldren inboedel. En ten hên ze op 'n zeker uëgenblik nor; mee giël da gezin nor Dendermonde geweest. En ten zijn d'r twië poaters meegekomen uit da kluëster van Derremonde en die hên daor 'n paor uren weesten lezen en van da uëgenblik ee da spuëken opgehaen. (E.D.W., 42 j., veldwachter, Daknam).

Zanten

GENTSE APOLOGISCHE SPREEKWOORDEN.

Op onze oproep betreffende het verzamelen van Gentse apolo-gische spreekwoorden of zeispreuken, verschenen in « Oostvlaam-sche Zanten », 31^e jg., n^r 5, blz. 146, ontvingen we volgende ant-woorden :

Van Mevrouw M. Vanderheyden-D'Hooge :

- « Elk zijn goeste, zei dem boer, en hij gaf zijn virke nen toes »
(toes = kus).
- « Ge kunt 't nie al hên, zei dem boer, veel geld en 'n schune vrêwe en hij had gien iene van de twiëë ».
- « Roapt hem op, zei dem boer, en hij loatige ne wind ».
- « Niets laten verloren goan, zei dem boer, en hij pistige achter d'hoage ».

Zij vernam deze spreekwoorden van een oude Gentse vrouw.

Van de heer M. Broeckhove :

- « Kalabers, zei Peirtsegaele, en hij moest er veur verhuizen ». Bij het kaartspel gebruikt op 't ogenblik dat klaveren uitgespeeld wordt.

Wat betekent « kalabers »? We hebben hier waarschijnlijk te doen met een contaminatie van « klavers » of « klababers » (Gents voor « klaveren ») en « palabers ». Maar wie was « Peirtsegaele »? Kan een lezer ons daarover inlichten?

Om te eindigen nog een « zante » apolo-gische spreekwoorden uit het « Gents Woordenboek », die bij een eerste exciperen aan onze aandacht waren ontsnapt. De nummering van de voorgaande lijst wordt voortgezet.

45. « Hard, zei den boer, en hij s c h e e t zochte ». Schertsend ge-zegd in het kaartspel als men harten uitspeelt.
46. « 't Zal ook al k o m e n, zei moeder, en zijn broekske lag vol » (nl. van 't kind). Het zal wel gebeuren.
47. « L e e g g a a n is heilig, zei de kapelaan ».

48. « O r e m u s, zei de begijne, en ze paktege ne pater bij den neuze ».
49. « Den overleg maakt 't werk, zei Broeder, en hij zette ne lap nevens 't gat ». Toegepast wanneer iets verkeerd wordt gedaan, of met te weinig overleg.
50. « 't Is pielefaze (Frans: pile ou face), zei Verbeke, en hij verspeeldege heel zijn weke ». Gezegd wanneer men gebrek heeft aan geld.
51. « Recht is recht, zei de man, en hij at 't kind zijne pap op ».
52. « R i s k e e r e n is blanc, zegt de Franschman ». We gaan het maar wagen.
53. « Daar is meer geschreeuw dan wolle, zei den duvel, en hij schoor een v i r k e ». Toegepast op een zaak waarvoor veel reklaam gemaakt wordt en die van geen waarde is.
54. « Chaque son toer (Fr.: tour), ce n'est pas trop, zegt de Franschman ».
55. « Elk wat wilts, zei de k r a a i e, en zij kakte d'ekster op 't hoofd ».
56. « 't Is wreed (of leelijk), zei den uil, en hij bekeek (of bezag) zijn jonk ». Gezegd om iets belachelijk te maken.
- Wie bezorgt ons nog dergelijke spreekwoorden?

F. V. Es

* * *

BEZWERINGSFORMULE VOOR HET STELPEN VAN BLOEDINGEN.

« Gebed om het bloeden te stillen »

In de naam des Vaders en des Zoons ...
 Ik kwam daar over een rozenweg gegaan
 Ik zag daar drie maagden staan.
 + De eerste sprak : God zal het helpen.
 + De tweede sprak : 't Is om het bloeden te stelpen.
 + De derde sprak: De hulp ik ontvang van Maria, onze Moeder.
 Amen.

Gebed.

Anna heeft gebaard Maria +
 Elisabeth heeft gebaard Joannes +
 Maria bracht ter wereld de verlosser Jezus-Christus.
 In de naam van Jezus van Nazareth die leeft en heerst
 in alle eeuwen der eeuwen. Amen.
 Het is volbracht. +

Na het gebed worden vijf onzevaders en vijf weesgegroeten gebeden.

Dit gebed zou volgens de verklaring van mijn zegspersoon, uit de tijd van de eerste missionarissen stammen!!!

Zegspersoon : de heer Leemans, 50 j., hoofdonderwijzer, Buggenhout.

Zottegem

R. v. d. L.

* * *

HET OFFER VAN ... EEN « HEILIGE GEEST » ... AAN SINT-CORNELIUS.

Het gebeurde te Denderbelle, in 't jaar 1936. Ter gelegenheid van de Pinksterdagen kreeg men er de bekende begankenis voor Sint-Cornelius. Er trad een man, een heel tijdje vóór de dienst begon de kerk binnen en richtte zich tot de heer pastoor.

— Mijnheer pastoor, ik ben met de heilige geest voor u gekomen!

— Wat vertelt ge, beste heer?

— Wel, mijnheer pastoor, ge moogt hem hier houden.

— Maar hoe komt ge daar aan ... ?

— Ge moet u geen zorgen op den hals halen, mijnheer pastoor. Hij is beter dan ge verwacht ...

— En vanwaar komt ge, man?

— Wel, van Buggenhout?

— En vindt ge dat zo natuurlijk?

— Mijn vader heeft dat ook nog eens gedaan en op die manier wil ik de traditie voortzetten ...

— Heeft uw vader hier de heilige geest gebracht?

— Juist gelijk ik. Waarom niet?

— En hoe?

— Wel in een kevie! Ik zal ze gaan halen. Waar mag ik hem dan steken?

Het volgend ogenblik had de rare boodschapper een kevie van zijn fiets losgemaakt, waarin een parel van een witte duif opgesloten zat.

— Als er een schilder moest komen, hij zou het schoonste model hebben dat er bestaat voor de Heilige Geest, lachte de bedevaarder uit Buggenhout.

En de pastoor lachte in zijn baard om de guitige manier, waarop het offer in natura aangeboden werd.

Zottegem

R. v. d. L.

Boekbespreking

HUIZINGA (A.). — Encyclopedie van Voornamen. Amsterdam, A.J.G. Streng-holt, Leidsegracht, 11, z.j. (1957), 278 blz. Prijs: f. 12,50.

Deze nieuwe encyclopedie is een onmisbare aanvulling van de « Encyclopedie van Namen », door dezelfde auteur, werk dat in Oostvl. Zanten, 30^e jg. (1955), blz. 193-194, besproken werd.

De voornamen zijn feitelijk ouder dan de familienamen. Ze zijn de oorspronkelijke aanduidingen om de mensen van elkaar te onderscheiden. De geslachts- of familienamen, ook achternamen genoemd, die wij heden als onze eigenlijke namen beschouwen, zijn slechts later ontstaan uit de behoefte en de noodzakelijkheid om de onderscheiding nog duidelijker te maken en zijn zelfs dikwijls uit de voornamen gegroeid, zoals de patroniemen o.a.

In dit werk zijn 14.000 voornamen met verklaring, voor zover zulks mogelijk was, opgenomen. Ze zijn geput uit officiële bescheiden over Nederlandse ingezetenen en uit werken over Nederlandse namen. Daarbij heeft S. nog een lijst van specifiek Antilliaanse voornamen voor de belangstellenden uit de Nederlandse Antillen gevoegd.

In zijn bondig, maar klaar inleidend overzicht handelt S. over de oorsprong, de betekenis, de samenstelling en de toepassing der voornamen. Bij de « Bronnen » (blz. 19) hebben wij met spijt de naam van Dr J. Lindemans gemist, die talrijke zeer gewaardeerde bijdragen aan de studie en vooral aan de verklaring der persoonsnamen (voor- en familienamen) heeft gewijd. Een paar ervan mochten wel vermeld worden. Ook is het degelijke werk van J. A. Meyers en J. C. Luitingh, « Onze Voornamen » (Bussum, 2^e druk, 1955) niet vermeld.

Wij kunnen voor deze encyclopedie, die getuigt van taaie volharding en veel moeizame opzoeken, slechts herhalen wat wij over de « Encyclopedie van Namen » zeiden: « Ze is een onmisbaar naslagwerk voor alle belangstellenden in de naamkunde, dat wij dan ook aan onze lezers warm aanbevelen ».

F. V. Es.

HET MUSEUM VOOR FOLKLORE TE GENT.

Het Museum voor Folklore werd gesticht door de Bond der Oostvlaamse Folkloristen op 16 Juli 1927 in de lokalen van het voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, 14, gewezen kerk van de Geschoeide Carmelieten (Onze-Lieve-Vrouwebroeders), wier klooster afgeschaft werd in 1797.

Het Museum voor Folklore werd overgenomen door de Stad Gent, bij besluit van de gemeenteraad d.d. 27 September 1931 en werd geplaatst onder het toezicht van een Kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Deze Kommissie bestaat uit: Prof. Dr De Keyser, voorzitter, R. Van Kenhove, ondervoorzitter, M. Broeckhove, sekretaris, Drs L. Hoste, penningmeester, de heren F. Van Es, Pr. Luyckx, schepenen der stad, Mr. A. De Decker, advocaat en gemeenteraadslid, Dr O. Van Hauwaert, Ing. Haeck, Dr H. Nowé, G. Celis, Drs M. Daem, J. Pieters, R. Depoorter, J. De Raedt, M. Van Wesemael, Lic. R. Van der Linden, leden. Konservator van het Museum: J. Boes, adjunkt-archivaris van de Stad.

Doel van het Museum: Verzamelen, inventariseren en uitstellen van alle stoffelijke getuigen van het Oostvlaamse Volksleven van vroeger en nu.

De voorwerpen, dokumenten en inlichtingen betreffende het volksleven hebben betrekking op de woning, het meubilair, de huishoudelijke inrichting, de voeding, de volkskleding, de vervoermiddelen, de verlichting, het straat- en marktlevens, de volkstypen, de familietradities en -gebruiken van aan de geboorte tot aan het graf, de ambachten met de traditionele werktuigen en het alaan, de volksfeesten en -spelen en andere ontspanningen, het volksgehoof, het sociale leven, de volkskennis en volksgeneeskunde, de volksletterkunde en de volkskunst.

De Kommissie zoekt zoveel mogelijk voorwerpen en dokumenten betreffende het volksleven van de ondergang en de vernieling te redden door ze veilig op te bergen, te klasseren, te onderhouden, te inventariseren en voor het publiek aantrekkelijk uit te stellen. Ze houdt zich dan ook ten zeerste aanbevolen voor afstand of schenking, zelfs in bruikleen, van voorwerpen en dokumenten. Ze koopt ook voorwerpen aan en laat die zelfs afhalen aan huis. Beleeft verzoek te schrijven aan het adres van de Konservator: J. Boes, Abrahamstraat, 11, Gent, Telefoon n° 25.32.53, of aan de sekretaris der Kommissie: M. Broeckhove, Oscar De Gruyterstraat, 34, Gent.

DE BOND DER OOSTVLAAMSE FOLKLORISTEN.

De Bond ondersteunt het Museum voor Folklore.

Hij geeft sedert 1926 een tweemaandelijks tijdschrift uit: **Oostvlaamse Zanten**, en sedert 1957 de **Mededelingen van de Dienst voor Folkloristische Opzoekingen**. Hij geeft ook afzonderlijke **Bijdragen** uit.

Samen met de Museumkommissie richt hij kosteloze openbare voordrachten, tentoonstellingen en folkloristische prijskampen in, alsook de tweejaarlijkse wedstrijden van het Alfons De Cock-fonds.

Samen met de Kommissie voor Kulturele Aangelegenheden van het Provinciaal Bestuur richt hij insgelijks « Enkwesten » over folkloristische verschijnselen van de provincie Oost-Vlaanderen in.

De bibliotheek en het archief van de Bond en van het Museum voor Folklore zijn gevestigd in afzonderlijke lokalen van het Stadsarchief, Abrahamstraat, 13.

Lid worden van de Bond is: daadwerkelijk medewerken aan de verrijking van het Museum voor Folklore; door het in het lidmaatschap begrepen abonnementsgeld op de hoogte blijven van de studie van de folklore in 't algemeen en van het Oostvlaamse volksleven in 't bijzonder; de eigen kennis en de zaak van de volksofvoeding dienen; een daad van ware vaderlandsliefde en van Vlaamse solidariteit stellen.

Voordrachten, tentoonstellingen en museum zijn op vertoon van de lidkaart gratis toegankelijk voor de leden. Men storte 100 fr. op postrekening n^r 96946.

Bestuur van de Bond: Ere-voorzitter: Prof. Dr P. De Keyser. Voorzitter: F. Van Es. Ondervoorzitters: G. Celis en J. Pieters, Sekretaris: M. Broeckhove. Penningmeester: R. Depoorter. Archivaris-bibliotekaris: M. Van Wesemael.

Leden: Dr Nowé, J. Boes, Drs L. Hoste, Drs M. Daem, J. De Raedt, Lic. R. Van der Linden, Pr. Luyckx.

Redactie van Oostvlaamse Zanten: Hoofdredakteur: F. Van Es, Désiré De Wolfstraat, 3, Aalst. Redactieleden: Drs M. Daem en J. Boes.

Museum voor Folklore: Konservator: J. Boes. Adjunkt: aspirant of navorser.

Aankoopkommissie: Prof. Dr P. De Keyser, R. Van Kenhove, M. Van Wesemael, J. Boes, Drs L. Hoste.

Dienst voor Folkloristische Opzoekingen (Foto-, fono- en cinematografische dokumentatie): Prof. Dr P. De Keyser, F. Van Es, M. Van Wesemael, J. Boes, J. Pieters, Drs M. Daem, Lic. R. Van der Linden en M. Broeckhove, sekretaris.